

СЕМЕНЮК Карина Олександрівна,
студентка 2-го курсу ФЕМ
стац., гр. МЕ-13,
ЯКОВЕНКО Роман Валерійович
кандидат економічних наук

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

У статті досліджено сутність понять „послуга” та „сфера послуг”, проаналізовано перешкоди та бар’єри розвитку галузей послуг і їх інтеграції у світовий господарський простір. Виявлено проблеми функціонування ринку сфери послуг та запропоновано ряд чинників його розвитку в сучасних умовах. Визначено роль сфери обслуговування як в Україні, так і у світовому масштабі.

Постановка проблеми та її актуальність. Розвиток сфери послуг є необхідною умовою успішного розвитку всієї економіки держави. Враховуючи важливість сфери послуг та її вплив на сучасне суспільство, період з 1990 по 2000 рр. ООН назвала десятиліттям розвитку сфери послуг. За даними МВФ, усі види послуг складають на початку ХХІ ст. приблизно 1500 млрд. дол., а міжнародна торгівля послугами є сектором світового господарства, який зростає найдинамічніше [1, с. 33-34]. Тому визначення особливостей і факторів розвитку сфери послуг є важливим аспектом вивчення цієї проблеми, що й зумовило актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження названої проблеми зробили такі вчені, як Т. Д. Бурменко, В. М. Геєць, А. С. Філіпенко, Г. І. Башнянин, В. В. Козик, А. О. Босак, Н. Н. Даниленко, Б. М. Данилишин, М. В. Довбенко, В. Г. Герасимчук, В. А. Григор’єв, І. В. Крючкова, Е. М. Лібанова, С. В. Мочерний, Я. В. Остафійчук та інші. У роботах наведених вище авторів описуються проблеми розвитку сфери послуг в Україні та світі, а також досліджуються його методологічні, теоретичні та практичні аспекти.

Метою статті є визначення головних проблем та особливостей розвитку сфери послуг в Україні. Дослідження факторів розвитку сфери послуг дасть можливість усвідомити потенціал розвитку цієї сфери у сучасній економіці та виробити ефективну тактику і стратегію її розвитку в майбутньому.

Виклад основного матеріалу. У міру розвитку суспільства та зростання продуктивних сил відбувається певний розвиток сфери послуг. Спостерігається збільшення зайнятості в цій сфері, зростання технічної оснащеності праці, впровадження все більш досконалих технологій. У даний час роль послуг, як одного з найважливіших секторів економіки, дуже велика і актуальна. Це пов’язано з ускладненням виробництва, насиченням ринку товарами як повсякденного, так й індивідуального попиту, зі швидким зростанням науково-технічного прогресу, який веде до нововведень у житті суспільства. Все це неможливо без існування інформаційних, фінансових,

транспортних, страхових та інших видів послуг. Також послуги є невід'ємною складовою торгівлі товарами (особливо технічно складними), оскільки збут товару вимагає все більш розвиненої мережі, яка складається переважно з послуг, що надаються під час реалізації та послуг післяпродажного обслуговування. За міжнародними даними статистики більше, ніж 40% іноземних інвестицій розвинених країн вкладаються у розвиток ринку сфери послуг, що підтверджує актуальність, інтерес і бачення перспективи розвитку даного сектора економіки [2, с. 14].

Взагалі, якщо говорити про сферу послуг, то слід згадати про стадію розвитку економічної системи, якій вона найбільш відповідає – постіндустріальну (інформаційну, нову) економіку. Вона формується після становлення стійкої системи товарно-ринкового господарства і характеризується переважанням нематеріального виробництва та сфери послуг, його індивідуалізацією, визначенням науки і освіти як головної продуктивної сили. В основі концепції постіндустріального суспільства лежить теорія трьох хвиль – поділ всього суспільного розвитку на три етапи: доіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний. На першому етапі розвитку визначальною була сільськогосподарська сфера з церквою та армією, як головними інститутами суспільства; на другому – промисловість з корпорацією та фірмою на чолі; на третьому – сфера послуг та інформації з вищим навчальним закладом як головним місцем її виробництва та зосередження. Виникнення постіндустріального суспільства пов'язано перш за все з тими змінами, що відбуваються в економіці, професійній системі та соціальній структурі і обумовлені новою роллю науки та техніки – відбувається докорінна зміна структури виробництва (панування третинного сектору) та структури зайнятості (значна частка зайнятих, яка має тенденцію до зростання, припадає на третинний сектор сервісно-інформаційної економіки) [3, с. 24].

Поняття „послуга” включає декілька десятків видів діяльності, продукція яких може бути визначена як послуга. Наведемо найтипівіші поняття:

- послуга – це процес, що включає серію невідчутних дій, які за потреби відбуваються при взаємодії між покупцями і обслуговуючим персоналом, фізичними ресурсами, системами підприємства – постачальника послуг;

- послуга – це процес, ряд дій. Ці дії можуть бути інструментом для виробництва цінностей, вони можуть створити цінність, але самі не є самостійною цінністю;

- послуги – це нематеріальні активи, вироблені для цілей збуту. За визначенням, нематеріальні активи (або невідчутні цінності) – це цінності, що не є фізичними речовинними об'єктами, але мають вартісну, грошову оцінку [4].

Суспільство з економічного погляду – це обмін, в якому беруть участь рівноправні учасники. Клод Фредерік Бастіа наголошував на тому, що „взаємний обмін здійснюється за таким незмінним правилом: цінність за

цінність, послуга за послугу, а все, що становить дармову корисність, стоїть поза торгом, тому що дармовий продукт не має цінності, а предметом мінових угод буває лише цінність”. Він дотримувався думки, що за умов економічної свободи взаємовідносини між людьми „не можуть бути нічим іншим, як взаємним обміном послуг, які знижуються в цінності і зростають у корисності”. Таким чином, вчений трактував цінність як відношення двох послуг. Він не погоджувався з тим, що в основі вартості лежить людська праця. Такий підхід, на думку французького дослідника, не пояснює, чому цінність випадково знайденої перлини еквівалентна цінності перлини, здобутої з величезними труднощами зі дна моря.

Ф. Бастіа визначав послугу як будь-яке зусилля, яке зберігає зусилля інших. Однак, на відміну від Ж.Б. Сея, який вважав, що корисні послуги надаються не лише людьми, але і силами природи, речами, вчений аналізував лише особисті послуги у різних сферах суспільного життя. Виходячи з того, що напруга і зусилля обох сторін в обміні мають еквівалентний характер, заснований на добровільності та взаємовигідності ринкових угод, французький економіст стверджував, що послуга вимірюється з боку продавця його зусиллями, затраченими на виробництво товару. Водночас послуга з боку покупця вимірюється зусиллями, які економляться в результаті придбання товару. У зв’язку з цим Ф. Бастіа зазначав, що діамант має більшу цінність за воду внаслідок того, що людина, яка поступається діамантом, надає більшу послугу тому, хто поступається склянкою води [5, с. 312].

Сфера послуг – зведена узагальнююча категорія, що включає відтворення різноманітних видів послуг, що надаються підприємствами, організаціями, а також фізичними особами. У даний час сфера послуг є однією з найперспективніших галузей економіки, що швидко розвивається. Вона охоплює широке поле діяльності: від торгівлі і транспорту до фінансування, страхування і посередництва самого різного роду (готелі і ресторани, пральні і перукарні, навчальні та спортивні заклади, туристичні фірми, радіо- і телестанції, консультаційні фірми, медичні установи, музеї, театри і кінотеатри) [4].

Сфера послуг охоплює такі галузі: охорона здоров’я і фізична культура, загальна, середня, спеціальна середня, професійно-технічна, вища освіта, система підвищення кваліфікації тощо, житлово-комунальне господарство, пасажирський транспорт і зв’язок, побутове обслуговування, культура і мистецтво. За прийнятою практикою в статистиці та плануванні до соціальної сфери належить наука, оскільки вона є одним з головних чинників духовного розвитку людини. Однак не можна не бачити, що з перетворенням науки на безпосередню продуктивну силу прикладна наука включається в процес матеріального виробництва. Це виявляється у створенні дослідно-експериментального виробництва, конструкторських бюро та науково-дослідних інститутів у межах виробничих і науково-виробничих об’єднань. Поки процес перетворення науки на безпосередню продуктивну силу не завершився, то, очевидно, вона не може не враховуватися і як чинник

матеріального виробництва (прикладна наука), і як елемент соціальної сфери (передусім фундаментальні науки).

Дещо подібне становище з торгівлею. Як відомо, праця, зайнята у сфері обігу у вигляді зберігання, сортування, розфасовування та пакування продуктів, продуктивна. Вона збільшує їхню вартість. За цією ознакою торгівля належить до матеріального виробництва. Проте водночас торгівля, особливо роздрібна, пов'язана з обслуговуванням людей, задоволенням їхніх потреб. Через це, очевидно, вона може включатися і до сфери матеріального виробництва (оптова торгівля), і до соціальної сфери (роздрібна торгівля, громадське харчування).

У сучасних умовах зростає значення охорони навколишнього середовища як важливої умови нормальної життєдіяльності людини і суспільства в цілому. І хоча це здійснюється, як правило, через удосконалення виробництва, все ж не можна ігнорувати, що це водночас важливий елемент соціальної сфери, пов'язаний зі створенням сприятливих умов для життя людини [6, с. 56-57].

За січень-серпень 2014 р. підприємствами сфери послуг усім споживачам надано різні види послуг на суму 80236,5 млн грн. У середньому одним підприємством сфери послуг даний період було реалізовано послуг на 12750,1 тис. грн. Майже третину (29,5%) загального обсягу послуг складали послуги інформації та телекомунікацій; 20,9% – транспорту, складського господарства, пошти та кур'єрської служби; 17,1% – послуги професійної, наукової та технічної діяльності. Найбільшим попитом у населення протягом восьми місяців 2014 р. користувалися, переважно, послуги мистецтва, спорту, розваг та відпочинку – 97,7% (від загального обсягу з даного виду послуг); тимчасового розміщування й організації харчування – 88,3%, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги – 88,2%; освіти – 81,5% [7].

У світовій економіці спостерігається постійне зростання частки сфери послуг у сукупному ВВП, яка складає в даний час більш 70% від його загального об'єму і значно перевищує частку сфери матеріального виробництва товарів. Таке співвідношення є характерним як для економічно розвинених, так і для країн, що розвиваються, де значення даного показника складає відповідно 73 і 65 відсотків. Наприклад, у найрозвиненіших країнах світу частка зайнятих у сфері послуг на даний момент складає більше 70% від загальної чисельності зайнятих в економіці, а частка виробничих фондів основних галузей даної сфери перевищує 60-відсотковий рівень.

Одночасно, як показує аналіз, у цей період у світовій торгівлі спостерігається постійне збільшення обсягів експортно-імпортних операцій у сфері послуг. Всесвітня торгова організація (ВТО) веде список галузей послуг, за якими країни виражають згоду з ліберальним режимом доступу на національний ринок для зарубіжних партнерів. З 12 галузей, згідно класифікації ВТО, до самих „відкритих” у світі належить туризм. Крім того, багато країн вважають, що позитивний ефект може принести лібералізація ринку ділових і фінансових послуг. Розглянемо загальні для багатьох послуг

напрями, форми і проблеми глобалізації в контексті основних світових тенденцій [8, с. 42-43].

Широкі перспективи для глобалізації послуг відкриваються з розвитком інтернету. Світова мережа спочатку має транскордонний характер, знімає просторові і тимчасові бар'єри в міжнародних контактах виробників і споживачів послуг. Обсяг операцій неухильно росте у міру збільшення доступу користувачів до послуг інтернету, підвищення комп'ютерної грамотності населення, розробки принципів і норм правового регулювання операцій у специфічному ринковому середовищі, вживання заходів щодо захисту інтелектуальної власності та прав особи. У нових умовах стрімко прогресували мобільні види зв'язку, ряд галузей транспорту, фінансовий сектор (збільшувалося число компаній, у тому числі, за рахунок входження на ринок дрібних і середніх фірм, розширювався набір послуг, істотно знижувалися ціни на них). Технологічні й інституційні зсуви в даних галузях не тільки стимулювали транскордонну та інші форми торгівлі послугами, але і служили каталізатором загального процесу глобалізації, підводячи під нього більш технологічно розвинуту і економічно ефективну інфраструктуру [9].

На ринку послуг зберігаються численні перешкоди і бар'єри, і на відміну від ринку товарів він далекий від повної лібералізації. Хоча останнім часом до послуг активно вводяться загальноєвропейські норми і стандарти, реалізація відповідних директив та інших документів триває, за свідченням експертів, доволі складно і повільно. Високі вхідні бар'єри для виробників, слабка конкуренція і більш сильні монопольні тенденції стримують розвиток галузей послуг та їх інтеграцію в світовий господарський простір. У зв'язку з цим лібералізація ринків послуг розглядалась у багатьох країнах, і це питання увійшло в число першочергових цілей економічної політики.

Дана проблематика посідає центральне місце в діяльності ГАТС (Генеральна угода про торгівлю послугами) – пріоритети незмінно віддаються зниженню бар'єрів у торгівлі послугами і встановленню загальних правил гри на різномірних ринках. Сукупний ефект від усунення цих бар'єрів у торгівлі товарами і послугами оцінюється в 260 млрд дол. на рік, у тому числі за рахунок лібералізації аграрного ринку – 50 млрд, ринку промислових товарів – 80 млрд, ринку послуг – 130 млрд дол. [10].

Дослідження факторів розвитку сфери послуг дозволяє зрозуміти її роль в сучасних умовах:

- є важливим сектором національного і світового господарства;
- відіграє важливу роль у розвитку людського капіталу;
- впливає на функціонування і розвиток матеріального виробництва;
- сприяє збільшенню вільного часу;
- створює можливості для повнішого задоволення і розвитку потреб людей і суспільства;
- є найважливішим елементом формування сучасної якості життя;
- забезпечує якість економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності країни [11, с. 292].

На сьогоднішній день, ринок сфери послуг достатньо багатоманітний і розвинений, але при цьому він має ряд проблем функціонування, які можуть бути вирішені за допомогою дії економічних механізмів, грамотній економічній політиці держави, створення нормативно-правової господарської бази. На даному етапі розвитку, основними проблемами функціонування ринку сфери послуг є:

- відсутність фінансової підтримки і малі асигнування з боку державних органів на більш динамічний і ефективний розвиток сфери послуг;

- якість послуг (особливо нових видів) – одна з найважливіших проблем розвитку сфери послуг. Оскільки послуга носить невідчутний характер, то якість ми можемо оцінити тільки після її надання, але заздалегідь замовивши і сплативши її отримання. Отже, корисним було б встановити систему сертифікації послуг – систему надійності і гарантії для задоволення суспільних потреб;

- відсутність необхідного вкладення іноземних інвестицій;

- реалізація послуг на міжнародному рівні вимагає високого технічного рівня в області телекомунікацій, зв'язку, туризму, політичної стабільності на світовій арені;

- торгівля послугами поки що відстає від торгівлі товарами з питань щодо лібералізації і відкритості ринків [10].

Таким чином, проблеми в розвитку ринку сфери послуг залишаються на порядку денному, їх вирішення обіцяє великий прибуток і підйом у розвитку економіки. Але, на сьогоднішній день, число проблем не скільки зменшилося, скільки зросло, і це вимагає вживання певних заходів. До чинників розвитку сфери послуг України належать:

- зростання продуктивності праці, підвищення фондівіддачі у сфері матеріального виробництва;

- поява нових видів послуг у галузі охорони навколишнього середовища і переробці відходів;

- зростання обсягу домашнього майна відповідає зростанню потреб у його ремонті та обслуговуванні;

- розвиток конкуренції наукоємних товарів;

- урбанізація і старіння населення (94% – міського, 6% – сільського).

Структура потреб жителя міста в послугах набагато більша, ніж жителів села [10].

Висновки. Підводячи підсумки можна сказати, що протягом двох останніх десятиріч спостерігається тенденція до підвищення ролі послуг в економіці країн світу. Що ж до України, то її позиція на світовому ринку послуг у даний час не дуже стійка: вона входить до тридцятки великих країн-учасниць міжнародної торгівлі послугами, але продовжує залишатися нетто-імпортером послуг. Але все-таки не варто говорити, що стан ринку сфери послуг в Україні „безнадійний”. Ринок цей дійсно молодий і одержав розвиток переважно в останнє десятиріччя. Але на чолі компаній цієї галузі, на відміну від промисловості й сільського господарства, стоять, як правило,

динамічні, ініціативні фахівці з широкими зарубіжними зв'язками, що легко засвоюють все нове, розуміють рівень конкурентоспроможності своєї фірми на вітчизняному і світовому ринках. Інша справа – готовність і здатність відповідних урядових структур зібрати воедино, узагальнити та оцінити всю цю розлогу інформацію, виробити на її основі більш досконалу систему правового регулювання сфери послуг, використовуючи досвід зарубіжних країн.

Поліпшення ситуації на ринку сфери послуг України суттєво залежить від іноземних інвестицій, але в той же час, лібералізуючи цей ринок, необхідно підтримувати баланс між інтересами щодо захисту свого внутрішнього ринку і потребою в інноваціях для створення сучасної інфраструктури. Адже без великомасштабної сфери послуг з розвиненим транспортом, зв'язком, торгівлею, фінансово-кредитним і страховим секторами, комплексом ділових послуг, сферами освіти й охорони здоров'я, відповідаючим сучасним вимогам, Україна не зуміє створити ефективне ринкове господарство й гідно увійти до світової економіки [12, с. 284]. Тому нашою головною задачею на сучасному етапі переходу до ринкової основи та інтеграції в світове господарство повинно стати пришвидшення розвитку сфери послуг.

Список використаної літератури

1. Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини : практикум / [В. В. Козик, Л. А. Панкова, О. Ю. Григор'єв та ін.]. – К. : „Вікар”, 2006. – 589 с.
2. Бурменко Т. Д. Сфера услуг : экономика : учеб. пособие / Т. Д. Бурменко, Н. Н. Даниленко, Т. А. Туренко. – М. : КНОРУС, 2008. – 328 с.
3. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Р. В. Яковенко. – Кіровоград : „ПіК”, 2009. – 548 с.
4. Поняття „послуга” та „сфера послуг” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://megalib.com.ua>.
5. Історія економічних учень : підруч. / за ред. В. Д. Базилевича. – К. : „Знання”, 2004. – 1300 с.
6. Чухно А. А. [Основи економічної теорії : підруч. / П. С. Єщенко, Г. Н. Климко та ін. / за ред. А. А. Чухна. – К. : Вища шк., 2001. – 606 с.](#)
7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Аброскін А. Сфера послуг і економічного розвитку / А. Аброскін // Питання статистики. – 1998. – №10. – С. 42–45.
9. Перспективи глобалізації сфери послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.ws/>.
10. Проблеми ринку послуг в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/>.
11. Філіпенко А. Основні проблеми економіки розвитку : [пер. з англ.] / [А. Філіпенко, В. Геєць, І. Крючкова та ін.]. – К. : „Либідь”, 2003. – 684 с.

12. Данилишин Б. М. Сфера та ринок послуг у контексті соціальної модифікації суспільства / Б. М. Данилишин, В. І. Куценко, Я. В. Остафійчук. – К. : ЗАТ „Ніч лава”, 2005. – 328 с.

13. Алдакушина Е. С. Сучасна міжнародна торгівля послугами / Е. С. Алдакушина // Зовнішня торгівля : право та економіка. – 2000. – № 5. – С. 21–27.